

SIYOSIY RAHBARLARNING PSIXOLOGIYASI VA QAROR QABUL QILISH JARAYONI

Shahobjon KUBATOV,

*Falsafa doktori (PhD), O'zbekiston jurnalistika va ommaviy
kommunikatsiyalar Universiteti katta o'qituvchisi*

Shaxruza AXMADJANOVA,

*O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar
Universiteti Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada siyosiy rahbarlarning psixologiyasi va ularning qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi. Temperament, emosional intellekt, kognitiv murakkablik, qadriyat tizimi kabi individual xususiyatlarning siyosiy liderlikdagi roli yoritiladi. Zamonaviy psixologik nazariyalar, Big Five shaxs modeli va neyropsixologik izlanishlar asosida siyosiy qaror qabul qilish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, bugungi tadqiqotlar – raqamli psixologiya, sun'iy intellekt asosida nutq tahlili, kognitiv biaslarni o'rganish va inqiroz sharoitida liderlik psixologiyasi kabi yo'nalishlar o'rganilib, siyosiy psixologiyaning ilmiy va amaliy ahamiyati ko'rsatib beriladi. Maqola siyosatshunoslar, psixologlar va davlat boshqaruvi mutaxassislari uchun nazariy bilim va amaliy tavsiyalar manbai sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: siyosiy psixologiya, siyosiy rahbarlik, qaror qabul qilish, temperament, emosional intellekt, kognitiv murakkablik, Big Five modeli, neyropsixologiya, raqamli psixologiya, liderlik psixologiyasi.

Zamonaviy siyosiy muhit tobora murakkablashib, global xavfsizlik, iqtisodiy inqirozlar, pandemiyalar, iqlim o'zgarishi va texnologik o'zgarishlar fonida siyosiy rahbarlar zimmasiga katta mas'uliyat yuklanmoqda. Bunday murakkab va tez o'zgaruvchan sharoitda rahbarlarning qaror qabul qilish jarayoni nafaqat siyosiy strategiya va institutsional omillar, balki ularning shaxsiy psixologik xususiyatlari, hissiy barqarorligi, kognitiv qobiliyatlari va shaxsiy dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liqdir [5, 329]. Siyosiy psixologiya fanining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lmish «siyosiy rahbarlar psixologiyasi» ushbu murakkab jarayonni chuqur anglashga xizmat qiladi.

Siyosiy rahbar – bu nafaqat siyosiy qarorlar qabul qiluvchi shaxs, balki ijtimoiy-psixologik ramz, ijtimoiy guruhlar umidini ifodalovchi va xalq ongidagi arxetiplarga mos tushadigan ijtimoiy konstruktsiyadir. Ular ko'pincha xalqlar yoki siyosiy guruhlar tomonidan ideal obrazda qabul qilinadi. Shu bois, rahbarning psixologik profili, xarakter xususiyatlari, stressga bardoshliligi, axloqiy qadriyatlari, shuningdek, kognitiv cheklovlari va hissiy reflekslari, qabul qilinadigan qarorlar sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Shuningdek, siyosiy rahbarlar qaror qabul qilish jarayonida nafaqat rasmiy ma'lumotlarga yoki ekspert maslahatlariga, balki o'z intuitiv his-tuyg'ulariga, tarixiy tajribalariga, shaxsiy qadriyatlariga, va ba'zida irratsional hissiyotlariga ham tayanishlari mumkin. Bu holat siyosiy qarorlar har doim ham ratsional yoki iqtisodiy manfaatlarga asoslangan bo'lmashligini ko'rsatadi.

Mazkur maqola doirasida biz quyidagi savollarga javob izlaymiz: siyosiy rahbarlarning psixologik xususiyatlari qanday? Qanday omillar ularning qaror qabul qilishiga ta'sir qiladi? Stress, xavf va noaniqlik sharoitida rahbarlar qanday psixologik strategiyalarni qo'llashadi? Qaror qabul qilishda emotsional intellekt, kognitiv biaslar va shaxsiy ishonch tizimi qanday rol o'ynaydi? Ushbu savollarni tahlil qilish orqali biz siyosiy liderlik fenomenining psixologik tabiatini, uning siyosiy jarayonga ta'sir darajasini chuqurroq tushunishga harakat qilamiz.

Shu asosda, maqola siyosiy rahbarlarning psixologiyasini o'rganishga innovatsion va tizimli yondashuvni taklif etadi. Unda zamonaviy siyosiy psixologiya nazariyalari, psixodinamik yondashuvlar, kognitiv modellar va neyropsixologik izlanishlar asosida siyosiy rahbarlarning qaror qabul qilish jarayonining ko'p qatlamli va murakkab xususiyatlari yoritib beriladi. Bu esa siyosiy rahbarlikka nisbatan yangicha yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Siyosiy rahbarlarning shaxsiy psixologik xususiyatlari ularning liderlik uslubi, siyosiy qarashlari va boshqaruv strategiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har bir rahbarning xarakteri, temperament turi, stressga qarshi bardoshlilik va shaxsiy qadriyatlari qaror qabul qilishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi [1, 109].

Rahbarlarning temperament turlari (ekstravert yoki introvert bo'lishi) ularning siyosiy uslubini belgilaydi. Masalan, Franklin D. Ruzvelt ekstravert sifatida xalq bilan bevosita aloqada bo'lib, ommaviy nutqlar orqali ruhlantirishga e'tibor qaratgan. Angela Merkel esa introvert rahbar sifatida ehtiyotkor, puxta o'ylangan qarorlar qabul qilishi bilan tanilgan. Bu farqlar liderlarning siyosiy uslublari va jamiyatga ta'sirini belgilaydi.

Siyosiy inqiroz davrida rahbarlarning stressni boshqarish darajasi ularning siyosiy muvaffaqiyatida muhim o'rin tutadi. Uinston Cherrchillning Ikkinchi jahon urushi davridagi qat'iyati yoki Nelson Mandelaning qamoqdan chiqqanidan keyingi yarashuv siyosati stressga bardoshlilikning siyosiy natijalarini yaqqol ko'rsatadi.

Kognitiv murakkablik darajasi rahbarlarning siyosiy masalalarni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqish va chuqur tahlil qilish qobiliyatini ifodalaydi. Masalan, Barak Obama keng tahliliy yondashuvi bilan tanilgan, Donald Tramp esa tezkor, ko'pincha impulsiv qarorlari bilan farq qiladi.

Yuqori emosional intellekt rahbarlarga siyosiy muloqotlarda muvaffaqiyat keltiradi. Nelson Mandela empatiya va kechirimlilik orqali xalqni birlashtirishga muvaffaq bo'lgan. Jacinda Ardern esa pandemiya davridagi empatiyaga asoslangan rahbarlik yondashuvi bilan xalq ishonchini oshirgan [6, 107].

Rahbarning shaxsiy qadriyatlari uning siyosiy qarorlariga chuqur ta'sir qiladi. Mahatma Gandining zo'ravonliksiz qarashlari yoki Li Kuan Yuning intizom va rivojlanishga asoslangan qadriyatlari davlat siyosatini shakllantirgan. Diktatorlar esa shaxsiy ideologiyani ustun qo'yib, halokatli natijalarga olib kelgan.

Siyosiy rahbarlarning shaxsini tahlil qilishda Big Five modeli muhim: ochiqlik (yangilikka moyillik), mas'uliyat, ekstraversiya, kelishuvchanlik va nevrotizm darajalari rahbarning qarorlariga bevosita ta'sir qiladi [8, 131]. Masalan, ochiqligi yuqori rahbarlar innovatsion siyosatlarni ilgari suradi, nevrotizmi yuqori rahbarlar esa xavotirli qarorlar bilan ajralib turadi.

Zamonaviy tadqiqotlar qaror qabul qilish jarayonida prefrontal korteksning muvofiqlashtiruvchi roli va amigdalaning hissiy javoblarga ta'sirini ko'rsatadi. Bu siyosiy rahbarlarning hissiy holati va stress ostidagi qarorlariga neyrobiologik asos borligini tasdiqlaydi [3, 74].

Ushbu tahlillar shuni ko'rsatadiki, siyosiy rahbarlarning psixologiyasini o'rganish siyosiy barqarorlik, inqirozga chidamlilik va samarali boshqaruvni ta'minlashda asosiy ilmiy-amaliy yo'nalishdir.

Hozirgi paytda siyosiy rahbarlar psixologiyasini o'rganishda uch asosiy yo'nalish ajralib turadi:

1. **Raqamli psixologiya va siyosiy liderlik:** Sun'iy intellekt asosida rahbarlarning nutq tahlili orqali ularning hissiy holatini va stress darajasini baholash.
2. **Kognitiv biaslarni o'rganish:** Qabul qilinayotgan qarorlar jarayonida tasdiqlash xatolari (confirmation bias) va boshqa kognitiv cheklovlarni aniqlash [2, 76].
3. **Krisis psixologiyasi:** Inqiroz davrida rahbarlarning qarorlarini modellashtirish va psixologik omillarni aniqlash.

Bu tadqiqotlar natijalari siyosiy qaror qabul qilishning yanada ilmiy asoslangan bo'lishiga yordam beradi va rahbarlar psixologiyasini tushunishga chuqurroq imkon yaratadi.

Siyosiy rahbarlarning psixologiyasi ularning qaror qabul qilish uslubi, siyosiy strategiyalari va boshqaruv samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [7, 106]. Temperament, emosional intellekt, kognitiv murakkablik va qadriyat tizimi kabi individual xususiyatlar rahbarlarning siyosiy faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy psixologik va neyropsixologik tadqiqotlar ushbu sohani yanada ilmiy asoslash imkonini yaratmoqda.

Bugungi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, siyosiy rahbarlarning shaxsiy psixologiyasini chuqur o'rganish ularning inqiroz sharoitida qanday qaror qabul qilishini prognozlash, siyosiy barqarorlikni ta'minlash va samarali boshqaruv tizimini shakllantirishda asosiy ilmiy va amaliy vosita sifatida xizmat qiladi [4, 248]. Bu borada raqamli psixologiya, sun'iy intellekt asosidagi nutq tahlillari va neyrobiologik tadqiqotlar yangi istiqbollarni ochmoqda.

Kelgusida ushbu yo‘nalishdagi izlanishlar siyosiy liderlikka oid yangi nazariy modellarni ishlab chiqish, psixologik treninglar asosida siyosiy rahbarlarni tayyorlash hamda global siyosiy muammolarni hal etishda ilmiy asoslangan psixologik yondashuvlarni qo‘llash imkonini beradi. Shu tariqa, siyosiy psixologiya nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham davlat boshqaruvi sifatini oshirishga bevosita xizmat qiluvchi soha sifatida o‘z ahamiyatini oshirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Anderson, J. Political Psychology: Key Concepts and Theories. – London: Routledge, 2020. – 312 p.
2. Bass, B. M. Leadership and Performance Beyond Expectations. – New York: Free Press, 1997. – 256 p.
3. Costa, P.T., McCrae, R.R. The Five-Factor Model of Personality. – New York: Guilford Press, 2018. – 330 p.
4. Greenstein, F.I. The Presidential Difference: Leadership Style from FDR to Barack Obama. – Princeton: Princeton University Press, 2017. – 280 p.
5. Jost, J.T., Federico, C.M., Napier, J.L. Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities. – Annual Review of Psychology, 2009. – Vol. 60. – P. 307–337.
6. Marcus, G.E., Neuman, W.R., MacKuen, M. Affective Intelligence and Political Judgment. – Chicago: University of Chicago Press, 2019. – 288 p.
7. O’Connell, A. Neuroleadership: Harnessing the Brain to Lead. – New York: HarperCollins, 2021. – 245 p.
8. Winter, D.G. Personality and Political Behavior. – In: Oxford Handbook of Political Psychology. – Oxford: Oxford University Press, 2020. – P. 110–135.